

Značenje autoritarnosti: Uloga agresivnosti, alijenacije i anksioznosti*

Objavljeno kao: Todosijević, B. and Enyedi, Zs. (2002). *Značenje autoritarnosti: Uloga agresivnosti, alijenacije i anksioznosti. Pedagoška stvarnost, Vol. 49, No. 3-4, pp. 252-271.*

Apstrakt

Ovaj rad predstavlja doprinos debati o konceptualnom statusu autoritarnosti, na osnovu ispitivanja relacija između autoritarnosti i agresivnosti, anksioznosti i alijenacije. Analiza je bazirana na dva istraživanja, sprovedena na uzorcima srednjoškolskih učenika i odraslih ispitanika tokom 1995. odnosno 1997. godine u Subotici. Tri faktora autoritarnosti - autoritarna agresivnost, penofilija, i autoritarna submisivnost, su u značajnoj korelaciji sa ispitanim psihološkim varijablama. *Path* analiza, sa nacionalističkim stavovima kao krajnjom zavisnom varijablom, je pokazala da je autoritarnost varijabla koja posreduje uticaj analiziranih varijabli ličnosti, ali takođe i da agresivnost ispoljava značajan direktan uticaj na nacionalističke stavove. Nalazi ukazuju da se autoritarnost može delimično objasniti uticajem agresivnosti, alijenacije i anksioznosti, da autoritarnost ne može da se redukuje ni na jedan od tih koncepata ili njihovu kombinaciju, te da autoritarnost pokriva samo deo psiholoških predispozicija za negativne stavove prema 'drugima'.

KLJUČNE REČI: autoritarnost, agresivnost, alijenacija, anksioznost, nacionalistički stavovi, faktorska analiza.

Abstract

The paper contributes to the debate on the conceptual status of authoritarianism by examining its relationships with aggressiveness, anxiety and alienation. The analysis is based on two surveys, one on college students and another one on adults, conducted in Subotica, Yugoslavia, in 1995 and 1997 respectively. Three factors of authoritarianism - authoritarian aggressiveness, penophilia, and authoritarian submissiveness, were significantly related with the examined personality traits. Path analysis, with ethno-nationalist attitudes as the terminal dependent variable, showed that authoritarianism mediated the influence of the analyzed personality traits, but also that aggressiveness exhibits significant direct effect onto ethno-nationalist attitudes. The findings indicate that authoritarianism can be partly explained by aggressiveness, alienation and anxiety, that authoritarianism cannot be reduced to any of these variables or their combination, and that authoritarianism does not cover all psychological predisposition for negative outgroup attitudes.

Početakom tridesetih godina prošlog veka, članovi i saradnici Frankfurtske škole su formulisali koncept autoritarnosti u svrhu objašnjenja podrške radničke klase autoritarnom vođstvu (cf. Worrell, 1998, Smith, 1998, Werz, 1998, Samelson 1993). U radu Adorna, Frenkel-Brunswikove, Levinsona i Sanforda (1950)¹, teorija autoritarne ličnosti je razvijena u obuhvatnu teoriju psiholoških predispozicija

* Ranija verzija rada je prikazana na XXII Godišnjem naučnom skupu Međunarodnog udruženja za političku psihologiju (ISPP), Amsterdam, 18.-21. Jul 1999.

¹ U daljem tekstu se navodi kao TAP.

za etnocentrizam i anti-demokratske ideologije uopšte.

Mnogobrojna kasnija istraživanja su generalno potvrdila osnovne empirijske hipoteze Adorna i saradnika, barem što se tiče F skale (vidi npr. Stone i sar., 1993). Malunova (Meloan, 1993) meta-analiza doslovno više hiljada psiholoških radova na temu autoritarnosti pokazuje da je u raznim zemljama i u periodu dužem od 30 godina F skala bivala konzistentno povezana sa antidemokratskim i pro-fašističkim sklonostima. Antidemokratske i pro-fašističke grupe generalno dobijaju visoke skorove na F skali, više od opšteg proseka, a one grupe koje “eksplicitno podržavaju demokratske i antifašističke vrednosti” dobijaju niže prosečne skorove od opšte populacije (Meloan, 1993, str. 48).

Međutim, i pored brojnih primena F skale na raznim uzorcima i njenog koreliranja sa različitim varijablama, konceptualni status autoritarnosti je u velikoj meri ostao otvoren problem. Drugim rečima, “značenje autoritarnosti” (Stone i sar., 1993, str. 230) još treba da bude razjašnjeno.

Izvorno, namena F skale je bila da meri “predrasude ali da naizgled nema taj cilj, i to bez pominjanja imena ijedne manjinske grupe” (TAP, 1950, str. 222). To je ostvareno nalaženjem ajtema za koje se smatralo da ukazuju na iste psihološke procese koji su u osnovi etnocentrizma. To je ujedno bio i “drugi - i glavni - cilj te nove skale”: da “donese valjanu procenu antidemokratskih tendencija na nivou ličnosti” (TAP, 1950, str. 222-223). Adorno i njegovi saradnici su zaključili da je pokušaj indirektnog merenja predrasuda “prilično uspeo”, ali da “ostaje da se konačno pokaže, međutim, da varijable kojima se F skala bavi jesu, u stvari, varijable ličnosti” (TAP, 1982, str. 208). Prema tome, dakle, koncept autoritarnosti je imao višestruko psihološko značenje već u samom početku, ali se situacija ni kasnije nije mnogo promenila. U kasnijoj literaturi, tumačenja autoritarnosti se kreću od izjednačavanja sa konzervativnošću (Ray, 1990), preko definisanja autoritarnosti kao klastera *stavova* (Altemeyer, 1988), do izjednačavanja sa opsesivnom ličnošću (Kline i Cooper, 1984).

Cilj ovog rada je doprinos debati o psihološkom značenju autoritarnosti, kroz ispitivanje relacija između autoritarnosti i srodnih psiholoških konstrukata, naime agresivnosti, anksioznosti i alijenacije. Ispitano je u kojoj meri je autoritarnost povezana sa ovim ‘bazičnijim’ osobinama ličnosti, da li autoritarnost može da se redukuje na kombinaciju tih osobina, te da li kriterijumske variable, kao što su etno-nacionalistički stavovi, mogu da se jednako dobro objasne ako se uzmu u obzir samo te tri psihološke osobine, a da se autoritarnost isključi.

Problem psihološkog značenja autoritarnosti je od centralne važnosti posebno za razumevanje njenog razvoja i univerzalnosti. Bez ispitivanja psihološke zasnovanosti, teško je objasniti zašto je autoritarnost efikasan prediktor predrasuda i podrške antidemokratskim ideologijama tokom više od pola veka i u krajnje različitim kulturnim i političkim uslovima (cf. Meloan, 1999). Stoga je opravdano pretpostaviti da autoritarnost predstavlja izraz bazičnijih i univerzalnijih psiholoških dispozicija, u formi socio-političkih stavova.

U prvom delu rada ispituju se korelacije između faktora autoritarnosti, agresivnosti, alijenacije, i anksioznosti. U drugom delu analiziramo njihovu diferencijalnu sposobnost predikcije etno-nacionalističkih stavova, kao u ovoj oblasti tipične zavisne varijable.

Agresivnost

Agresivnost je jedna od osobina najbližih autoritarnosti, ali je njihova povezanost relativno slabo istražena. Agresivnost se javlja u nekoliko od devet elemenata autoritarnosti prema izvornoj teoriji: autoritarna agresivnost, destruktivnost i cinizam, usmerenost na moć i strogost, pa čak i u projektivnosti. Štaviše, ajtemi iz klastera “autoritarne agresivnosti” su se pokazali kao najbolji prediktori etnocentrizma i predrasuda (cf. Stone i sar., 1993). U Altemejerovoj teoriji desničarske autoritarnosti, autoritarna agresivnost takođe ima centralnu ulogu (Altemeyer, 1981, 1988).

U ovom radu se oslanjamo na razlikovanje primarne i sekundarne agresivnosti, kao što je razrađeno od jugoslovenskih autora. Agresivnost, ili *regulator reakcija napada*, je jedna od šest

bazičnih osobina u kibernetičkom modelu strukture ličnosti Momirovića i saradnika (1992). Prema ovim autorima, taj regulator ima jasnu neuro-fiziološku osnovu (u limbičkom sistemu), a funkcioniše na osnovu “programa za destruktivne reakcije”. U slučaju direktne aktivacije ‘programa’, radi se o primarnoj agresivnosti, dok je sekundarna aktivacija bazirana na signalima iz “centra za regulaciju odbrambenih reakcija” (Momirović i sar., 1992, str.21). Drugim rečima, primarna agresivnost se izražava kao tendencija ka neposrednim, impulsivnim agresivnim reakcijama na frustracije, dok je sekundarna agresivnost posredovana strahom. Konceptija dve pod-dimenzije agresivnosti je potvrđena i dalje razvijena u Ignjatovićevoj skali agresivnosti VAPO (Ignjatović, 1989). Skala agresivnosti primenjena u našem istraživanju (PRIMAG) je neposredno inspirisana teorijom o dve pod-dimenzije agresivnosti, kao što je definisano od strane Ignjatovića (1989) i Momirovića i saradnika (1992). Međutim, kao uzori za selekciju ajtema su poslužile i *P* skala iz Ajzenkovog upitnika EPQ (Eysenck i Eysenck, 1975), kao i ajtemi hostiliteta iz upitnika MMPI (cf. Steinberg i Jorgensen, 1996).

Naša je pretpostavka da je sekundarna agresivnost snažan korelat autoritarnosti (na osnovu konceptualne srodnosti), ali takođe da ima slabiji *direktan* uticaj na kriterijumske varijable kao što je etnocentrizam. Primarna agresivnost bi trebala da slabije korelira sa autoritarnošću jer je donekle u kontradikciji sa pojedinim komponentama autoritarnosti, kao što je submisivnost ili konvencionalizam. Međutim, njen uticaj na kriterijumske varijable treba da je direktan, tj. da vodi agresivnijem tretmanu socijalnih objekata bez posredovanja autoritarnosti.

Anksioznost

Anksioznost, ili generalizovani strah i osećanje ugroženosti i nesigurnosti, nije eksplicitno navedena kao komponenta autoritarnosti. Međutim, posebno u analizi rezultata dobijenih projektivnim tehnikama, Adorno i saradnici u više navrata izveštavaju o evidenciji da su osećanja straha i nesigurnosti u pozadini agresivnih reakcija.

Taj psihološki mehanizam, prema Adornu i saradnicima, vodi poreklo iz detinjstva: “strah i zavisnost (...) odvrćaju etnocentrično dete od svesne kritike roditelja”, a potisnuti antagonizam se preusmerava na manjinske grupe (TAP, 1982, str. 276). Visoko autoritarne osobe potiskuju svoj ”strah, slabost, pasivnost, seksualne impulse, i agresiju prema autoritativnim figurama” (TAP, 1982, str. 268-9). Radi odbrane od tih tendencija, one se projektuju, ili eksternalizuju. Na taj način, ‘drugi’ se opažaju kao “nasilni i preteći”, ili osuđuju kao slabi, dok se kao kompenzacija, razvija “nagon za moći, snagom, uspehom” (1982, str. 269).

Prema Adornu i saradnicima, strah i agresija su psihološki tesno povezani procesi, i oba su u osnovi sindroma autoritarnosti. Psihološka predispozicija za doživljaj straha i anksioznosti očigledno vodi doživljaju sveta kao pretećeg, tako da i dosadašnja istraživanja povezanosti autoritarnosti i doživljaja ugroženosti (Feldman i Stenner, 1997) takođe ukazuju na potrebu ispitivanja uloge anksioznosti. Stoga, važno je proveriti u kojoj meri varijabla anksioznosti može da pojašni psihološku stranu autoritarnosti, ili čak i da je zameni u analizi etnocentrizma.

U sadašnjem istraživanju, anksioznost je operacionalizovana odgovarajućom podskalom iz Momirovićevog upitnika KON-6 (Momirović i sar., 1992). Konceptualno i operacionalno, ta varijabla je bliska konceptu neuroticizma.

Alijenacija

Za razliku od agresivnosti i anksioznosti, alijenacija je koncept koji je manje bio u fokusu istraživačke pažnje psihologa. To je koncept koji očigledno više pripada sociologiji. Međutim, alijenacija ili otuđenje se često definiše kao određeno *osećanje* u odnosu na sebe i društvo, koje se karakteriše pesimizmom, pasivnošću, i osećanjem nemoći. Na primer, Mauova Skala studentske alijenacije (*Student Alienation Scale*, Mau, 1982) meri četiri dimenzije: osećanje nemoći, besmisla, nedostatka normi i pravila, te društveno otuđenje.

Pisci *Autoritarne ličnosti* se takođe povremeno pozivaju na pojam alijenacije. Prema njihovom viđenju, kompleksno i *alijenirano* društvo, u paru sa “opštim neznanjem i konfuzijom naših subjekata kada se radi o stvarima društva izvan opsega njihovog neposrednog iskustva”, stvara dezorijentisane, alijenirane individue, “sa pratećim strahom i nesigurnošću” (TAP, 1950, str. 618). Ova kognitivna konfuzija stvorena društvenim i psihološkim otuđenjem autoritarnih osoba se obično rešava nalaženjem ‘pravog krivca’.

Ovde primenjena skala alijenacije je razvijena upravo za potrebe ovog istraživanja, ali genealogiju operacionalizacije ovog konstrukta ne bi bilo teško rekonstruisati (npr. McClosky, 1958). Namera je bila da se pokriju dva aspekta alijenacije: lično i društveno otuđenje. Prvi pojam se odnosi na doživljaj nemoći, opšteg pesimizma, i samo-omalovažavanja. Drugi pojam je baziran na nepoverenju u ljude i negativnom viđenju društva uopšte.

METOD

U daljem tekstu izveštavamo o nalazima sekundarne analize podataka, prikupljenih u dva navrata od strane Centra za društvena istraživanja iz Subotice, tokom 1995. i 1997. godine.²

Istraživanje iz 1995. godine

Uzorak

Prigodni uzorak od oko 600 srednjoškolskih učenika iz različitih škola u Subotici, uzrasta između 17 i 19 godina, je ispitan u proleće 1995. godine. Bilo je 344 (49.2%) muških ispitanika, i 341 ispitanica (14 ispitanika nije označilo pol). Uzorak je uključio različite obrazovne profile, od učenika gimnazije do učenika iz tehničkih i trogodišnjih stručnih škola, na taj način obezbeđujući heterogenost uzorka.

Upitnik se sastojao od nekoliko skala stavova koje su zadavane tokom redovnih školskih časova, a popunjavanje upitnika je zahtevalo oko 40 minuta. Potpuna anonimnost ispitanika je bila zagarantovana, a ispitanici su bili informisani o opštim ciljevima istraživanja. Osobe odgovorne za administraciju upitnika su obično bile nastavnici psihologije ili sociologije u datim školama.

Skale

Autoritarnost³

Skala autoritarnosti se sastojala od 28 ajtema, u četverostepenom Likertovom formatu. Skala je sadržavala niz ajtema iz izvorne F skale, u glavnom manje ili više reformulisanih, ali i pojedine ajteme koji se javljaju u jugoslovenskim verzijama skale autoritarnosti (npr. Hofman i sar., 1988), kao i nekoliko novoformulisanih ajtema. Koeficijent pouzdanosti (Alfa) za celokupnu skalu je .84.

Radi provere multidimenzionalnosti skale urađena je faktorska analiza. Tri ekstrahovana faktora objašnjavaju 23% varijanse skale.

Tabela I ovde

Prvi faktor u Oblimin poziciji (Tabela I) sadrži dve grupe ajtema: jedni izražavaju zahtev za strogim

---

² Zahvaljujemo se Prof. Zlatku Šramu na ustupanju podataka za analizu. Prof. Šram je izvršio konačni odabir ajtema i skala koje su ušle u primenjene upitnike.

³ Pošto je fokus ovog rada na značenju autoritarnosti ova skala je prikazana nešto detaljnije nego druge skale.

tretmanom osoba koje odstupaju od konvencionalno shvaćene normalnosti (5, 1, 4, 9, 2), dok ajtemi druge grupe izražavaju negativni stav prema ženama (13, 15, 12). Autoritarna agresivnost, preterana zainteresovanost za pitanja polnih odnosa i konvencionalna moralnost su kombinovana u jedinstvenu dimenziju. Osobe koje ovde postižu visoke skorove su spremne za upotrebu agresije u cilju očuvanja mentalne i fizičke ‘čistoće’ većine. S obzirom na visoka zasićenja ajtema koji izražavaju agresivnost, ovaj faktor je interpretiran kao *autoritarna agresivnost*.

Drugi faktor je sličan prvome po tome što sadrži ajteme koji zahtevaju strogi tretman onih koji krše prihvaćene norme. Specifična odlika ovih ajtema je da se prekršaji koji se pominju u ovim ajtemima (silovanje, droge, delinkvencija, kriminal) i inače kažnjavaju od strane društva. Zastupanje strogog kažnjavanja nije neophodno znak opšte agresivnosti, nego može biti i izraz patrijarhalnih vrednosti koje su snažno prisutne u našem društvu. Pošto je osnovni elemenat ovog faktora favorizovanje strogog kažnjavanja onih koji krše ‘pravila’ interpretiran je kao *penofilija*, sledeći terminologiju naših istraživača (Majstorović, Salaj i Ignjatović, 1994). Treba primetiti da je faktor slične sadržine, tj. punitivnost, opisan od strane Vilsona kao jedna od četiri osnovne pod-dimenzije konzervativnosti (Wilson, 1973). Očekujemo da će dalja analiza dodatno osvetliti prirodu ovog faktora.

Svi ajtemi sa visokim zasićenjima na trećem faktoru na različite načine izražavaju volju i spremnost da se poštuju autoriteti, bilo da se radi o državi, političkim vođama, ili porodici. Ajtemi sa najvišim zasićenjima ukazuju na potčinjavanje nacionalnim autoritetima, tako da ovaj faktor sadrži i elemente nacionalizma. Zahtev za striktnom disciplinom dece i samoopis u smislu “poslušan i disciplinovan” se dobro uklapaju i sliku *autoritarne submisivnosti*.

Tabela II ovde

Ova tri faktor su u umerenoj korelaciji (Tabela II), što ukazuje na konvergenciju ka opštijem faktoru generalne autoritarnosti. Opisani faktori u opštim crtama odgovaraju Altemejerovoj (Altemeyer, 1981, 1988) tro-komponentnoj koncepciji autoritarnosti, koja se sastoji od autoritarne agresivnosti, autoritarne submisivnosti, i konvencionalizma. Za očekivati je da će prva dva faktora biti u većoj korelaciji sa agresivnošću. Ukoliko drugi faktor pak više odražava patrijarhalne vrednosti, trebalo bi da slabije korelira sa osobinama ličnosti.

Primarna i sekundarna agresivnost

PRIMAG skala agresivnosti se sastoji od 30 ajtema u istom formatu kao i ajtemi skale autoritarnosti. Ovo je prva primena te skale, koja sadrži ajteme čiji je cilj bio da pokriju dimenzije primarne i sekundarne agresivnosti. Alfa koeficijent pouzdanosti ove skale je .89.

Faktorska analiza PRIMAG skale je rezultirala sa dva faktora, koji objašnjavaju 33.7% varijanse skale. Na prvom faktoru se javljaju ajtemi koji izražavaju preterano agresivne reakcije na različite provokativne stimuluse. Sledeća dva ajtema sa visokim zasićenjima mogu poslužiti kao primeri: “*Ne mogu da podnesem kada mi neko naređuje*” (ajtem 8), i “*Strašno se razljutim ako neko kasni na sastanak*” (ajtem 12). dakle, ovaj faktor je interpretiran kao *sekundarna agresivnost*.

Ajtemi drugog faktora u glavnom izražavaju tendenciju ka nasilnom reaganju i nedostatku saosećanja. Ilustrativni primeri su: “*Ne bi mi bilo teško ubiti životinju*” (ajtem 29), te “*Volim kada me se drugi plaše*” (ajtem 19). Ovaj faktor je stoga interpretiran kao *primarna agresivnost*, iako više uslovno nego u slučaju prethodnog faktora. Korelacija između ova dva Oblimin faktora je $r=.36$ ($p<.01$), što ukazuje da se radi samo o relativno nezavisnim dimenzijama.

Alijenacija

Skala alijenacije ima 20 ajtema, formulisanih sa ciljem da identifikuju dva aspekta otuđenja: društveno i lično tj. psihološko otuđenje. Alfa koeficijent pouzdanosti celokupne skale je .87.

Dva faktora ekstrahovana iz matrice interkorelacija ajtema skale alijenacije objašnjavaju 40.5% varijanse. Prvi faktor je definisan ajtemima koji izražavaju osećanje lične neadekvatnosti, pesimizma, i manje vrednosti. Primeri ajtema sa visokim zasićenjem su: “*Ponekad imam osećaj da sam manje vredna od drugih ljudi*” (ajtem 5), te “*Samo je malo stvari u mom životu pod mojom kontrolom*” (ajtem 1). Očigledno, ovaj faktor je srodan pojmu eksternog lokusa kontrole. Ipak, ovde je interpretiran kao *lična* ili *psihološka alijenacija*, imajući u vidu naglasak na ličnoj inkompetenciji i pesimizmu.⁴

Drugi faktor je definisan ajtemima koji izražavaju negativno, pesimističko viđenje društva. Ilustrativni ajtemi su: “*Naše društvo je prepuno laži i licemerja*” (ajtem 13), te “*Svet u kome živimo je često gori od samog pakla*” (ajtem 14). Dakle, ovaj faktor je interpretiran kao *društvena alijenacija*. Korelacija između ova dva faktora je umerena, $r=.38$ ($p<.001$).

Skala nacionalističkih stavova ETNA60

Ova skala se sastojala od 60 ajtema ciljanih da pokriju različite aspekte opšte etno-nacionalističke oprijentacije. Pošto se u ajtemima ne spominje ni jedna grupa poimence, smatralo se da je skala primenjiva na etnički heterogenu populaciju Subotice. Snažna prva glavna komponenta (odgovorna za 29.4% varijanse) i visoki koeficijent interne konzistencije (Alfa=.95) ukazuju na jednodimenzionalnost skale. Ilustrativni ajtemi sa najvišim zasićenjima su: “*Moja nacija je istorijski i politički zrelija od nekih drugih nacija*” (ajtem 18); “*Ako znamo nečiju nacionalnost, odmah znamo i kakav je on/a čovek*” (ajtem 15); “*U poređenju sa drugim nacijama, moja nacija je pametnija i inteligentija*” (ajtem 12); “*Jedna od osnovnih vrednosti koje deca treba da nauče je da vole svoju naciju*” (ajtem 21).

Istraživanje iz 1997. godine

Uzorak

Prateće istraživanje je sprovedeno 1997. godine. Ovaj put se radilo o odraslim ispitanicima (N=533), izabranih na osnovu lokalnih izbornih spiskova za Suboticu. Ispitanice su ovog puta bile nešto brojnije (54%). Prosečna starost je bila 36 godina (standardna devijacija je 13.8 godina).

Skale

Autoritarnost

U istraživanje iz 1997. godine je uključena skraćena skala autoritarnosti. Sadržala je 17 ajtema, od kojih je 15 bilo uključeno u anketu iz 1995. godine. Skraćenje skale nije umanjilo njenu pouzdanost (Alfa=.88). Faktorska analiza je takođe ukazala na tri faktora, odgovorna za 52.5% varijanse skale. Ekstrahovani faktori (u Oblimin poziciji) u opštim crtama odgovaraju faktorima iz 1995. godine, jedino se razlikuju u relativnoj ‘težini’. Prema novim podacima, prvi faktor je definisan kao *autoritarna submisivnost*, drugi kao *autoritarna agresivnost*, dok je treci faktor interpretiran kao *penofilija*. Ajtemi sa visokim zasićenjima su u glavnom isti kao i u prethodnoj analizi. I ovaj put faktori su u umerenoj pozitivnoj korelaciji, kako se i očekuje na osnovu teorijskog koncepta opšte autoritarnosti ($r=.28$ između autoritarne agresivnosti i penofilije, $r=.29$ između submisivnosti i

---

⁴ Dobijeni faktor je srodan faktoru samootuđenja (*self-alienation*), opisanom u Rokach (1997).

penofilije, i $r=.35$ između submisivnosti i agresivnosti; u svim slučajevima $p<.01$).

Alijenacija

Ranija skala alijenacije je takođe skraćena u 1997. godini. Nova skala od 12 ajtema je pokazala u osnovi identičnu faktorsku strukturu kao i ranije. Dva ekstrahovana faktora objašnjavaju 54.9% varijanse skale (za celokupnu skalu $\text{Alfa}=.89$). Prema ovim rezultatima, prvi faktor je interpretiran kao (1) *društvena alijenacija*, dok je drugi faktor protumačen kao (2) *lična ili psihološka alijenacija*. Ilustrativni ajtemi faktora društvene alijenacije: “*Naše društvo je puno laži i licemerja*” (ajtem 3); “*U ovom društvu se samo kriminalci mogu obogatiti*” (ajtem 11). Primeri ajtema sa visokim zasićenjem na faktoru psihološke alijenacije su: “*Drugi ljudi, ne ja, donose odluke o mom životu*” (ajtem 5), “*Samo mali broj stvari koje se događaju u mom životu su pod mojom kontrolom*” (ajtem 1). Ova dva faktora su nešto jače povezana nego ranije ($r=.46$, $p<.0001$).

Skale anksioznosti i agresivnosti

Agresivnost je u 1997. godini operacionalizovana potpuno novom skalom. Radi se o 21-ajtemskoj skali agresivnosti preuzetoj iz Momirovićevog KON-6 upitnika (interna konzistentnost je relativno slaba za skalu te dužine - $\text{Alfa}=.79$). Ilustrativni ajtemi: “*Da li se često razbesnite?*”, “*Da li ponekad uživate u tome da vas se drugi boje?*”.

U upitniku iz 1997. godine je bila i dodatna skala anksioznosti (35 ajtema), takođe iz Momirovićevog KON-6 upitnika ($\text{Alfa}=.89$). Karakteristični ajtemi: “*Da li je lako povrediti vašu osećanja?*”, te “*Da li se često osećate umorni od svega?*”. Ajtemi skala anksioznosti i agresivnosti su prezentovani u binarnom (da-ne) formatu.

Ove dve skale nisu podvrgnute faktorskoj analizi jer su i konstruisane kao jednodimenzionalne mere. Dakle, u daljoj analizi obe skale su predstavljene prvom glavnom komponentom odgovarajuće matrice interkorelacija. U oba slučaja, jednodimenzionalnost skala je potvrđena relativno visokim zasićenjima gotovo svih ajtema na prvoj glavnoj komponenti.

Skala nacionalističkih stavova

Ranija preobimna skala nacionalističkih stavova je svedena na 26 ajtema, ali bez posledica po internu konzistentnost ($\text{Alpha}=.95$). U ovom slučaju, prva glavna komponenta je odgovorna za 48.1% varijanse skale. Neki od ajtema sa visokim zasićenjima su: “*Treba da budemo oprezni sa pripadnicima drugih nacija*” (ajtem 6); “*Kada bih odlučivao ko će dobiti posao dao bih prednost pripadnicima moje nacije*” (ajtem 3); “*U mojoj naciji ima manje nepoštenja i licemerja nego u drugim nacijama*” (ajtem 7).

Sažetak prethodnog izlaganja

Na osnovu dva istraživanja, sprovedena u Subotici tokom 1995. i 1997. godine, analizirano je u kojoj meri je autoritarnost bazirana na ‘bazičnijim’ osobnima ličnosti, kao što su agresivnost, alijenacija, i anksioznost. Ovaj problem je ispitan na dva različita uzorka, na dve različite uzrasne grupe, i koristeći donekle različite merne instrumente.

Važno je primetiti da u celini gledano nema preopkrivanja ajtemskog sadržaja između skale autoritarnosti i drugih primenjenih skala (osim donekle podskale društvene alijenacije). Skala autoritarnosti u glavnom sadrži ajteme formulisane kao društveni i politički stavovi, dok se druge skale u glavnom sastoje od samoopisnih ajtema. To je bitno s obzirom na često postavljanu primedbu da autoritarnost ne može *objasniti* zavisne varijable tipa prihvatanja određenih političkih ideologija ili predrasuda, jer se radi zapravo samo o različitim operacionalizacijama istog latentnog konstrukta. Na to ukazuje, na primer Rejova zamerka da se autoritarnost može svesti na konzervativnost (Ray, 1990).

REZULTATI

Omladinski uzorak, 1995.

Prvo su analizirane korelacije nultog reda između faktora autoritarnosti i faktora agresivnosti i alijenacije. Rezultati su prikazani u Tabeli III. Faktor autoritarne agresivnosti je u korelaciji sa oba faktora agresivnosti, posebno sa primarnom agresivnošću ($r=.45, p<.01$). Nešto niže ali ipak statistički značajne su korelacije sa faktorima lične i socijalne alijenacije (.27 odnosno .22, u oba slučaja $p<.01$). Ovi odnosi između ispitanih varijabli odgovaraju izvornoj teoriji Adorna i saradnika, prema kojoj su agresivnost i alijenacija česte karakteristike autoritarne strukture ličnosti. Faktor *penofilije* je izgleda ipak više odraz patrijarhalnog, krutog sistema vrednosti, pošto je ili slabo ili nikako povezan sa faktorima agresivnosti i alijenacije. Verovatno se radi o dimenziji baziranoj više na defanzivnoj agresiji (vidi korelaciju sa sekundarnom agresivnošću), i osećanju lične nemoći.

Tabela III ovde

Treći faktor autoritarnosti, submisivnost, je u niskoj ali značajnoj korelaciji kako sa faktorima alijenacije tako i agresivnosti. U skladu sa teorijom autoritarne ličnosti, submisivnost je barem delimično bazirana na agresivnim tendencijama (ili im je izvor), ali i na osećanju lične nemoći, projektovane na spoljnji svet u slici otuđenog društva.

Ovaj deo analize je pokazao da su dimenzije autoritarnosti značajno povezane sa agresivnošću i alijenacijom, i to onako kako bi se prema izvornoj teoriji očekivalo. Najjača koralacija je između agresivnosti (primarne) i autoritarne agresivnosti. Koeficijenti, međutim, ipak nisu dovoljno visoki da bi dozvoljavali zamenu koncepta autoritarnosti drugim uključenim varijablama.

Uzorak odraslih, 1997.

Autoritarnost je umereno povezana sa uključenim varijablama ličnosti, ali koeficijenti su nešto niži na uzorku odraslih nego na uzorku mladih (Tabela IV). Penofilija je povezana prvenstveno sa faktorima alijenacije, ali i sa anksioznošću i agresivnošću. Autoritarna agresivnost, kao i prethodno, je najjači korelat agresivnosti ($r=.20, p<.01$), ali sada jednako i lične alijenacije ($r=.21, p<.01$), i u nešto manjoj meri anksioznosti i socijalne alijenacije. Autoritarna submisivnost je prema dobijenim rezultatima bazirana na kombinaciji doživljaja alijenacije ($r=.20, p<.01$) i agresivnih tendencija ($r=.16, p<.01$).

Tabela IV ovde

Pošto su koeficijenti relativno niski, očigledno je da se autoritarnost ne može redukovati ni na jedan od konstrukata uključenih u ovu analizu. Međutim, rezultati sugerišu da se autoritarnost delom može interpretirati kao manifestni izraz, u formi socio-političkih stavova, pojedinih izvornih osobina ličnosti.

PATH ANALIZA: AUTORITARNOST I VARIJABLE LIČNOSTI KAO PREDIKTORI NACIONALISTIČKIH STAVOVA

U cilju provere diferencijalne sposobnosti autoritarnosti i ostalih varijabli ličnosti da (statistički) objasne nacionalističke stavove, sada će biti prikazani rezultati *path* analize. Iako se varijable u navedena dva uzorka donekle razlikuju, rezultate je ipak moguće smisljeno uporediti.

Ispitivanje iz 1995. godine

Nacionalistički stavovi, zastupljeni prvom glavnom komponentom 60-ajtemske ETNA skale, predstavljaju zavisnu varijablu. U istraživačkoj oblasti koja se bavi autoritarnošću, takav izbor zavisne varijable predstavlja prototipičan slučaj. Autoritarnost (u ovom delu analize predstavljena prvom glavnom komponentom celokupne skale) je ovde zamišljena kao posredujuća ili intervenišuća varijabla. Pozicionirana je kao eksplanatorna varijabla u odnosu na etno-nacionalističke stavove, ali kao zavisna ili kriterijska varijabla u odnosu na 'bazičnije' osobine ličnosti, tj. agresivnost i alijenaciju.

Rezultati niza regresionih analiza su koncizno prikazani na Dijagramu 1. U prvom koraku analize, nacionalistički stavovi su regresirani na *sve* varijable pozicionirane na levoj strani og glavne kriterijumske variable. U drugom koraku, prva glavna komponenta skale autoritarnosti je regresirana na *sve* varijable na svojoj levoj strani. Položaj varijabli u koloni jedna iznad ili ispod druge znači da se one tretiraju kao varijable na istom eksplanatornom nivou, tj. ni kao međusobno prediktorske niti kriterijumske varijable.⁵ Model je konstruisan uz prilično uprošćavanje tehnike kauzalnog modeliranja opisane od strane Koksa i Vermuta (Cox i Wermuth, 1996).

Dijagram 1 ovde

Ovaj model objašnjava gotovo jednu trećinu varijanse skale nacionalističkih stavova ($R^2=.29$). Štaviše, najveći deo efekta se postiže uz samo dve nezavisne varijable: autoritarnost i primarnu agresivnost (standardizovani regresioni koeficijenti su .34 odnosno .26, u oba slučaja $p<.0001$). Iz ovoga se ponovo vidi da ako se *uz* autoritarnost u analizu uključi i (primarna) agresivnost, prediktivna moć modela se znatno povećava.⁶

Primarna agresivnost ispoljava takođe i indirektan uticaj na nacionalističke stavove, kroz povišenje autoritarnosti, što pokazuje da (ovako operacionalizovani) koncept autoritarnosti sadrži značajan udeo ove 'izvorne' osobine ličnosti (tj. ne može se u potpunosti redukovati na konzervativnost, kako Rej tvrdi). Sekundarna agresivnost i psihološka alijenacija takođe utiču na autoritarnost, i na taj način indirektno i na nacionalističke stavove.

Ispitivanje iz 1995. godine

U modelu na podacima iz 1997. godine, prva glavna komponenta 26-ajtemske skale nacionalističkih stavova je regresirana na sve varijable na svojoj levoj strani - autoritarnost, agresivnost, anksioznost, i socijalnu i psihološku alijenaciju. Glavna komponenta skale autoritarnosti je u drugom koraku regresirana na varijable na *svojoj* levoj strani (Dijagram 2).

---

⁵ Potpuni *path* dijagram bi prikazao i korelacije nultog reda između takvih varijabli, ali je ovde to izostavljeno radi jednostavnijeg prikaza rezultata.

⁶ Sama autoritarnost objašnjava oko 20% varijanse etno-nacionalističkih stavova. Uključenje ostalih prediktorskih varijabli u model objašnjava dodatnih 9% varijanse (*promena* R^2 je statistički značajna, $p<.0001$). Primarna agresivnost najznačajnija za dodatno objašnjenu varijansu.

Dijagram 2 ovde

Kao i u prethodnom slučaju, gotovo jedna trećina varijanse skale nacionalističkih stavova je objašnjiva na osnovu dve varijable: autoritarnost ($\beta=.38$) i agresivnost ($\beta=.20$). Dakle, agresivnost utiče na stepen autoritarnosti, ali ispoljava i direktan uticaj na nacionalističke stavove.⁷ Uticaj i psihološke i socijalne alijenacije i agresivnosti je posredovan autoritarnošću (beta koeficijenti su .15, .18, odnosno .22).

U ovom modelu, anksioznost i agresivnost su tretirani kao 'osnovnije' osobine ličnosti nego faktori alijenacije. Drugim rečima, anksioznost i agresivnost su eksplanatorne varijable u odnosu na faktore alijenacije. Sledstveno, faktori alijenacije su regresirani na anksioznost i agresivnost. Pokazalo se da je samo anksioznost značajan, i to prilično snažan, prediktor obe dimenzije alijenacije (beta koeficijent u slučaju psihološke alijenacije je .38, a u slučaju socijalne koeficijent je .35), time potvrđujući rezultate dobijene kod drugih autora (npr. Heaven i Bester, 1986). Ovaj model, dakle, pokazuje da anksioznost takođe utiče na prihvatanje nacionalističkih stavova kao i na autoritarnost, ali je taj uticaj prvenstveno indirektan, putem povećanja osećanja socijalne i psihološke alijenacije. Izgleda da kada anksioznost nije na ovakav način eksternalizovana (tj. uzrok anksioznosti se ne pripisuje 'društvu'), ona ne vodi izraženijoj autoritarnosti. Ovaj nalaz je takođe u skladu sa teorijom Adorna i saradnika, ali takođe i moguće objašnjenje zašto su izvorne osobine ličnosti obično u vrlo niskoj direktnoj korelaciji sa predrasudama i etnocentrizmom.

DISKUSIJA I ZAKLJUČCI

U ovom radu se pokušalo doprineti pojašnjenju "značenja autoritarnosti". Polazna pretpostavka je da se psihološki sadržaj ovog konstrukta može pojasniti proverom relacija sa relevantnim psihološkim konstruktima kao što su agresivnost, anksioznost, i alijenacija. Dobijeni rezultati su pokazali da je autoritarnost zaista značajno povezana sa tim varijablama. Kako na uzorku odraslih tako i na uzorku omladine, pod-dimenzija autoritarnosti imenovana kao *autoritarna agresivnost* je najsnažniji korelat agresivnosti (primarne) koncipirane kao izvorne osobine ličnosti. *Penofilija (Strogost)* je nešto slabije povezana sa agresivnošću, što implicira da je ta pod-dimenzija autoritarnosti u većoj meri odraz socijalizacije u patrijarhalnom miljeu nego izraz temeljnijih procesa u ličnosti. Međutim, povezanost ove dimenzije sa faktorima alijenacije, posebno na uzorku odraslih, ukazuje da delom verovatno vuče korene iz socijalne i psihološke frustracije. *Autoritarna submisivnost* je umereno povezana sa agresivnošću, alijenacijom i anksioznošću, na taj način pružajući podršku koncepciji autoritarnosti prema kojoj ova sadrži i agresivne i submisivne tendencije.

Na taj način je, dakle, "značenje autoritarnosti" (cf. Stone i sar., 1993) u određenoj meri pojašnjeno. Rezultati su pokazali da prikazana operacionalizacija autoritarnosti sadrži značajan udeo 'čiste' agresivnosti, posebno primarne agresivnosti, ali takođe i sekundarne agresivnosti, anksioznosti, i alijenacije. Autoritarnost, stoga, ne može u potpunosti da se redukuje na specifičnu kombinaciju stavova jer ima snažne korene u ličnosti. Međutim, pošto su dobijeni koeficijenti korelacije generalno umereni, takođe je jasno da uključene psihološke skale mere različite konstrukte.

Radi provere diferencijalne prediktivne moći autoritarnosti i drugih uključenih varijabli, konstruisana su dva kauzalna modela. *Path* analiza je pokazala da je autoritarnost medijator uticaja

---

⁷ Sama autoritarnost objašnjava oko 23% varijanse nacionalističkih stavova. Dodatna objašnjena varijansa (*incremental variance*) (oko 7%, *povećanje* R^2 je značajno, $p<.0001$) je u najvećoj meri doprinos varijable agresivnosti.

drugih uključenih psiholoških varijabli. Međutim, takođe se jasno pokazalo da agresivnost, pogotovo primarna agresivnost, utiče na jače prihvatanje etno-nacionalističkih stavova i direktno, bez posredovanja autoritarnosti. Stoga, naša je analiza pokazala da, s jedne strane, autoritarnost ne možemo zameniti ni jednom od drugih analiziranih varijabli, niti njihovom kombinacijom, ali takođe i da autoritarnost ne pokriva u potpunosti psihološke predispozicije za etnocentričke ili nacionalističke stavove.

Prikazana analiza inspiriše na dalje spekulacije s obzirom na ulogu uključenih psiholoških varijabli u objašnjenju geneze autoritarne strukture ličnosti i nacionalističkih stavova. Naši rezultati, naravno ograničeni opsegom uključenih psiholoških varijabli, ukazuju na dve glavne razvojne trajektorije. Obe počinju od osobina ličnosti koje, prema savremenim istraživanjima, imaju izraženu naslednu komponentu: anksioznosti i agresivnosti. Anksioznost prvenstveno podiže nivo psihološke i socijalne alijenacije. Na mlađem uzrastu (uzorak iz 1995.) izgleda da jedino psihološka alijenacija vodi izraženijoj autoritarnosti, ali kasnije socijalna anksioznost preuzima nešto značajniju ulogu. Izgleda da se sa godinama starosti negativne emocije koje su u osnovi psihološke alijenacije sve više eksternalizuju na pogodne socijalne objekte. Druga trajektorija polazi od agresivnosti. Izraženija agresivnost, posebno primarna agresivnost, vodi kako većem stepenu autoritarnosti, tako i direktno ka negativnijem stavu prema "drugima". Prva trajektorija implicira više reaktivno formiranje negativnih društvenih stavova, dok druga trajektorija ukazuje na više ekspresivnu psihološku funkciju nacionalističkih stavova.

Može se spekulirati na osnovu dobijenih rezultata i o tome zašto su izvorne osobine ličnosti obično slabi korelati političkih stavova i ponašanja. Osobine ličnosti u užem smislu, onako kako se operacionalizuju u savremenim testovima ličnosti, su prilično apstraktne, de-kontekstualizovane, sadržinski relativno 'prazne' psihološke i bihevioralne tendencije. Kroz interakciju sa socijalnim okruženjem dolazi do prelaza u psihološke karakteristike sa konkretnijim sadržajem u formi stavova, preferencija i mišljenja. Prema tome, psihološka predispozicija za etnocentrizam treba da se konceptualizuje kao varijabla *između* bazičnijih dimenzija ličnosti i relevantnih zavisnih varijabli. Tako zapravo i izgleda da je najprofitabilnije tumačiti konceptualni status autoritarnosti.

Naši rezultati potvrđuju izvornu koncepciju autoritarnosti kao relativno heterogenog konstrukta koji obuhvata 'labavo' povezane psihološke tendencije, pri čemu je zajednički imenitelj predisponiranje osobe za etnocentričku orijentaciju. Međutim, važnije od pobijanja ili podrške teoriji Adorna i saradnika je teorijska *korist* njihovog centralnog koncepta. Prema prikazanim rezultatima, njegova glavna prednost bi mogla biti upravo ta relativna heterogenost. Autoritarnost je, s jedne strane, bazirana na relativno apstraktnim osobinama, kao što su agresivnost ili anksioznost, a koje su dalje pod uticajem najužeg okruženja i verovatno nasleđa. Istovremeno, autoritarnost odražava i položaj osobe u društvenoj strukturi - niže obrazovanje, ruralno okruženje, tradicionalna patrijarhalna kultura, društvena mobilnost naniže, neki su od dobro poznatih korelata (npr. Kuzmanović, 1995). Prema tome, autoritarnost integriše različite društvene i psihološke tendencije koje su relevantne za objašnjenje etnocentrizma, ali koje uzete svaka posebno su od relativno neznatnog značaja. Rezultati takođe ukazuju i na to da autoritarnost ne iscrpljuje u potpunosti psihološke predispozicije važne za objašnjenje relevantnih zavisnih varijabli. Agresivnost, a posebno primarna agresivnost, ima značajan dodatni direktni uticaj na nacionalističke stavove.

U svetlu relativno slabe sposobnosti savremenih dimenzionalističkih modela ličnosti da objasne individualne razlike u etnocentrizmu i sklonosti predrasudama, možemo predvideti da koncept autoritarnosti ima šta da nam ponudi iako je prevalio petu deceniju. Mi bismo takođe ukazali i na potrebu daljeg istraživanja uloge i drugih psiholoških dimenzija.

REFERENCES

- Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik E., Levinson, D. J., i Sanford, R. N. (1950). *The Authoritarian Personality*. New York: Harper and Row. Skraćeno izdanje: (1982) New York and London: Norton & Company.
- Altemeyer, B. (1981). *Right-wing authoritarianism*. Winnipeg: University of Manitoba Press.
- Altemeyer, B. (1988). *Enemies of Freedom: Understanding Right-Wing Authoritarianism*. San Francisco, CA: Jossey-Bass Publishers.
- Cox, D.R. i Wermuth, N. (1996). *Multivariate Dependencies*. Chapman & Hall, London.
- Eysenck, H. J. i Eysenck, S.B.G. (1975). *Eysenck Personality Questionnaire Manual*. San Diego, CA: Educational Testing Service.
- Feldman, S. i Stenner, K. (1997). Perceived Threat and Authoritarianism. *Political Psychology*, 18, 4, 741-770.
- Heaven, P. C. L. i Bester, C. L. (1986). Alienation and its psychological correlates. *Journal of Social Psychology*, 126, 5, 593-598.
- Hofman, E., Uzelac, S. i Ignjatović, I. (1988). Latentna struktura skale autoritarinosti. *Pedagoška stvarnost*, 9-10, 676-690.
- Ignjatović, I. (1989). *Skala za procenu agresivnosti VAPO*. Beograd: Savez društava psihologa Srbije.
- Kline, P. i Cooper, C. (1984). A Factorial Analysis of the Authoritarian Personality. *British Journal of Psychology*, Vol. 75/2, 171-176.
- Kuzmanović, B. (1995). Authoritarianism. U: M. Lazić (ur.), *Society in Crisis: Yugoslavia in the early 90's* (str. 161-186). Beograd: Filip Višnjić.
- Majstorović, N., Salaj, M. i Ignjatović, I. (1994). Struktura autoritarnosti merena skalom "A" iz upitnika MK-240 kod učenika uzrasta 16 i 18 godina. *Ličnost u višekulturnom društvu Vol. I*. Novi Sad: Odeljenje za psihologiju, Univerzitet u Novom Sadu.
- Mau, Y. R. (1992). The validity and devolution of a concept: Student alienation. *Adolescence*, 27, 731-741.
- McClosky, H. (1958). Conservatism and personality. *American Political Science Review*, 52, 1, 27-45.
- Meloen, J.D. (1993). The F Scale as a Predictor of Fascism: An Overview of 40 Years of Authoritarianism Research. U: Stone i sar., (Ur.), (1993), str. 47-69.
- Meloen, J.D. (1999). *Respect for Authority and its World Wide Structure, Validity and Relationships with Ethnocentrism, Emancipation, Political Leanings, Left-Wing Authoritarianism, postmaterialism, Working Class Authoritarianism, and the Political Context of Freedom, Democracy, Human Rights Violations and State Authoritarianism in a Reanalysis using the World Values Survey database in 43 Countries*. Paper presented at the ISPP Annual Meeting, Amsterdam, July 18-21.
- Momirović, K., Wolf, B. i Džamonja, Z. (1992). *KON 6: Kibernetička baterija konativnih testova*. Beograd: SDPS, Centar za primenjenu psihologiju.
- Ray, J. J. (1990). The Old-Fashioned Personality. *Human-Relations*, 43, 10, 997-1013.
- Rokach, A. (1997). Relations of perceived causes and the experience of loneliness. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 3, 1067-1084.
- Samelson, F. (1993). The Authoritarian Character from Berlin to Berkeley and Beyond: The Odyssey of a Problem. U: Stone i sar., (Eds.), 1993, str. 22-43.
- Smith, D.N. (1998). The Ambivalent Worker: Max Weber, Critical Theory and the Antinomies of Authority. *Social Thought and Research*, 21, 1-2, 35-83.
- Steinberg, L. i Jorgensen, R. S. (1996). Assessing the MMPI-Based Cook-Medley Hostility Scale: The

- Implications of Multidimensionality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 1281-1287.
- Stone, W.F., Lederer, G. i Christie, R. (Ur.) (1993). *Strength and Weakness: The Authoritarian Personality Today*. New York: Springer-Verlag.
- Werz, M. (1998). Personality, Authority and Society: Remarks on the Analysis of Authoritarianism and Prejudice in the Social Sciences. *Social Thought and Research*, 21, 85-106.
- Wilson, G. D. (Ed.) (1973). *The Psychology of Conservatism*. New York: Academic Press.
- Worrell, M.P. (1998). Authoritarianism, Critical Theory, and Political Psychology: Past, Present, Future. *Social Thought and Research*, 21, 3-33.

Tabela I Oblimin rotirani faktori autoritarnosti: *Autoritarna Agresivnost, Penofilija, Autoritarna submisivnost*

Ajtemi	F 1	F2	F 3
5 One koji pokazuju znake mentalnih poremećaja treba odmah smestiti u mentalne bolnce.	.62		
1 Homoseksualci nisu ništa bolji od kriminalaca i treba ih strogo kažnjavati.	.58		
4 Osobe sa naslednim bolestima treba spečiti da imaju decu; treba ih sterilizovati.	.55		
13 @ena treba da uđe u brak nevina.	.53		
9 Sve prosjake treba proterati sa ulica.	.53		
2 Prostitutke su najgora vrsta ljudi.	.48		
16 Ponekad se plašim svojih seksualnih fantazija.	.48		
15 @enama ne treba nikad previše verovati što se tiče njihove seksualne vernosti.	.47		
12 @ene koje imaju vanbračne seksualne odnose treba osuditi na svaki mogući način.	.43		
10 Seksualni prestupi, kao što je silovanje, zaslužuju mnogo strožije kazne nego što je zatvor; takve kriminalce treba javno bičevati.		.67	
6 Sve one koji imaju kontakt sa drogama treba uhapsiti.		.66	
8 Maloletne delinkvente treba strogo kažnjavati.		.57	
3 Smrtna kazna je nabolja kazna za okorele kriminalce.		.48	
7 Alkoholočare treba proterati iz društva.		.38	
14 Treba uvek naći načina da se kazne oni koji krše pravila ponašanja.		.36	
26 Lojalnost državi je jesno od najboljih osećanja koje čovek može doživeti.			.59
28 Ne treba da sumnjamo u ispravnost odluka koje donose državne vlasti..			.57
27 Ono što je ovoj državi potrebno mnogo više od zakona i političkih programa jeste jedan snažan, hrabar i neustrašiv vođa kome ljudi mogu verovati i slediti.			.57
24 Zasnivanje skladne i snažne porodice treba da je osnovni cilj čovekovog života i rada.			.53
23 Oni koji ne osećaju veliko poštovanje i zahvalnost prema svojim roditeljima su vredni prezira.			.53
25 Ako neko želi da bude uspešan u svom poslu, neko treba da mu kaže šta i kako da radi.			.49
20 Poštovanje autoriteta je najvažnija vrлина koju deca treba da nauče.			.45
19 Ja sam poslušan i disciplinovan.			.44
21 Decu treba vaspitavati u strogoj disciplini.			.43
22 Učitelji i nastavnici treba da su strogi sa svojim učenicima.			.37

Beleška: Prikazana su samo zasićenja iznad .33.

Tabela II Koeficijenti korelacije između tri faktora autoritarnosti

	Autoritarna agresivnost	Penofilija
Penofilija	.21**	
Autoritarna submisivnost	.31**	.26**

** $p < .01$ (dvostrani test).

Tabela III Koeficijenti korelacije između faktora autoritarnosti i faktora agresivnosti i alijenacije; uzorak omladine

	Autoritarna agresivnost	Penofilija	Autoritarna submisivnost
Sekundarna agresivnost	.22**	.17**	.18**
Primarna agresivnost	.45**	-.07	.17**
Psihološka alijenacija	.27**	.18**	.16**
Društvena alijenacija	.22**	.05	.18**

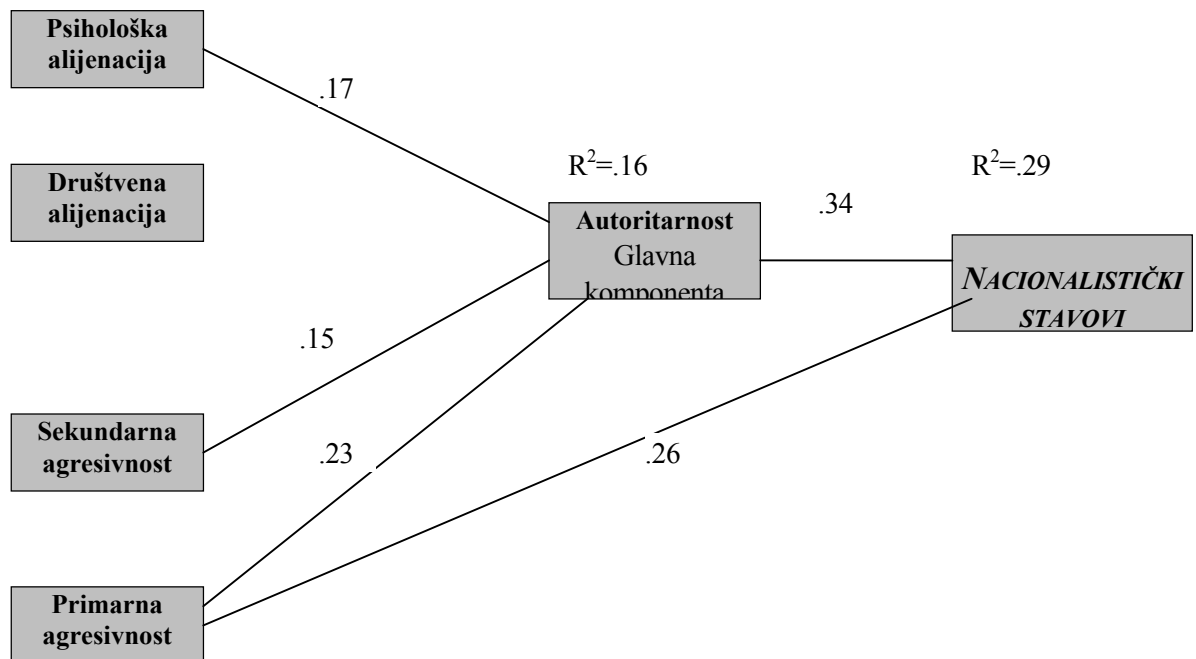
** $p < .01$ (dvostrani test).

Tabela IV Koeficijenti korelacije između faktora autoritarnosti i faktora agresivnosti, alijenacije i anksioznosti; uzorak odraslih

	Faktori autoritarnosti			Anksioznost	Agresivnost
	Penofilija	Autoritarna agresivnost	Autoritarna submisivnost		
Anksioznost	.17**	.16**	-.02		
Agresivnost	.16**	.20**	.16**	.13**	
Društvena alijenacija	.25**	.16**	.20**	.35**	.04
Psihološka alijenacija	.22**	.21**	.08	.38**	.04

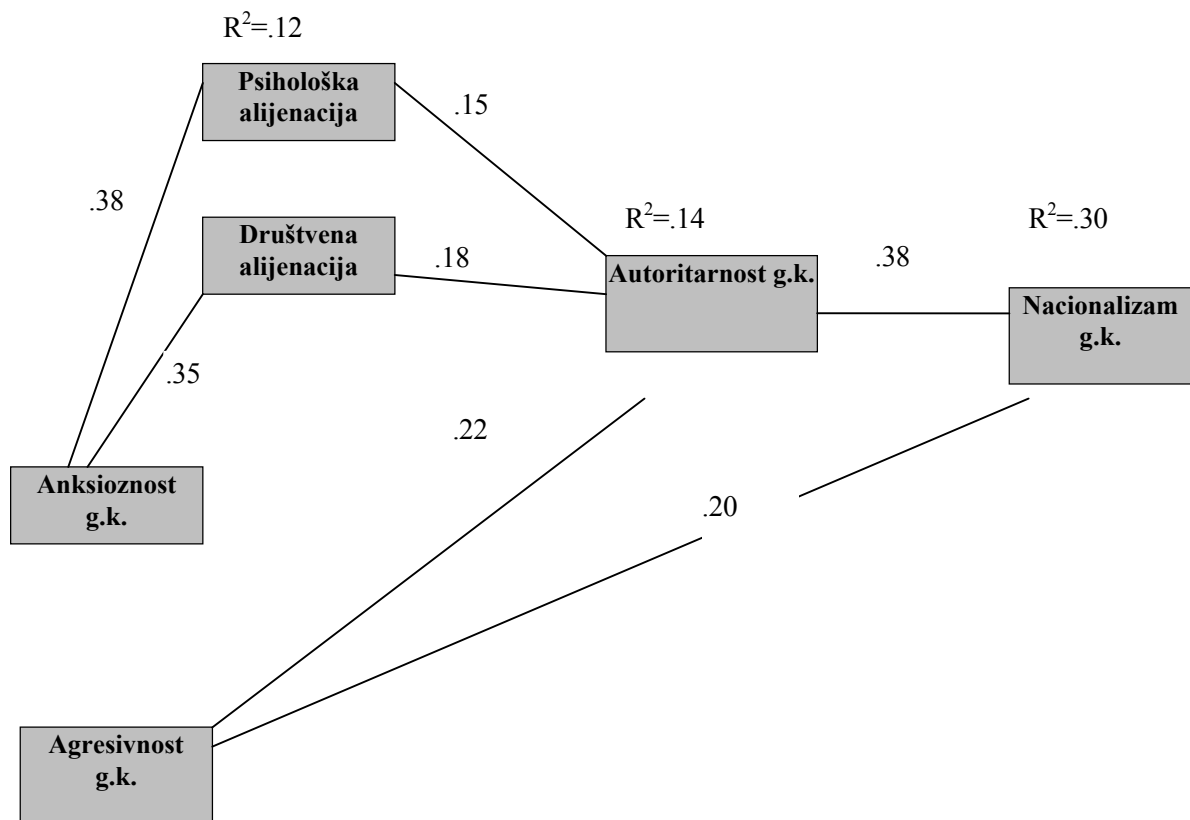
** $p < .01$ (dvostrani test).

Dijagram 1. Multivarijatan socio-psihološki model (*path diagram*) objašnjenja nacionalističkih stavova, uzorak učenika

Primedba: brojevi iznad strelica se odnose na standardizovane regresione koeficijente.

Dijagram 2. Multivarijatan socio-psihološki model (*path diagram*) objašnjenja nacionalističkih stavova, uzorak odraslih

Primedba: brojevi iznad strelica se odnose na standardizovane regresione koeficijente.